

Передмова

Дослідження історії українських земель у складі Великого князівства Литовського продовжує набирати обертів та не втрачає популярності серед науковців. Підтвердженням цього є черговий шостий випуск наукового збірника "Ukraina Lithuanica: студії з історії Великого князівства Литовського", зміст якого традиційно розподілено на окремі тематичні рубрики.

Розділ Політика розпочинається статтею **Валентина Константинова** "*Moldova's relations with the Grand Duchy of Lithuania in the second half of the 14th century – beginning of the 15th century (until the treaty of Lublau in 1412)*". Автор сконцентрував увагу на особливостях зовнішньої політики молдовських господарів, яка проявлялася у дотриманні принципу рівноваги сил. Для частини пізньосередньовічних європейських держав існування було можливим лише за умови визнання васальної залежності від більш могутнього сюзерена. На думку В. Константинова, така васальна залежність часто могла змінюватись, чим і користались володарі Молдовського князівства: змінювали сюзеренів, виходячи із власних політичних інтересів. У другій половині XIV – на початку XV ст. найбільш цінними для зміцнення Молдовської держави стали союзницькі відносини спочатку із володарями Подільського князівства – князями Коріатовичами, а потім із великим князем литовським Вітовтом. Одним із проявів цих взаємин стала участь молдовських хоругв у Грюнвальдській битві на боці союзницьких військ.

У статті **Василя Вороніна** "*Праблема дзяржаўнага суверэнітэту Вялікага Княства Літоўскага ў час кіравання Аляксандра Ягайлавіча (1492–1501)*" ідеться про особливості збереження суверенітету Великого князівства Литовського після смерті Казимира IV Ягеллончика, унаслідок чого стався розрив династичної унії між Польським королівством та ВКЛ. На думку автора публікації, спадкоємець польського престолу Ян Ольбрахт здійснив низку політичних та дипломатичних кроків, які були спрямовані на демонстрування своїх прав на ВКЛ. Аналогічно діяв його молодший брат, великий князь

литовський Олександр Ягеллончик. Зрештою усі різноманітні "дипломатично-політичні ігри", як встановив В. Воронін, не зачіпали основ суверенітету ВКЛ. Найбільш гострою постала проблема двосторонньої унії.

Публікація **Петра Кулаковського** "Матеріальне забезпечення урядників Київщини і Волині в середині XVI століття" присвячена питанню функціонування урядів на українських землях у складі ВКЛ. Предметом вивчення стали такі урядницькі посади, як воєвода, староста, маршалок, ключник, городничий, мостовничий, хорунжий, війський, підкоморій, земський суддя, підсудок та писар. Автор встановив, зокрема, що уряд київського воєводи отримував матеріальне забезпечення із трьох джерел: власні прибутки (податки, данини і мита); пільги від великого князя литовського на збір данин із територій, на які не поширювались його повноваження; грошові пожалування господаря. Уряд старости отримував доходи від різноманітних податків, данин та мит (зокрема, і судових). Судові урядники отримували дохід від послуг на платній основі (судові, нотаріальні та межувальні).

Валерій Степанков у статті "Loev Campaign of Ukrainian Army in 1649: Debating Points and Open Questions" окреслив низку проблем, пов'язаних із Лоївською битвою 1649 р. Зокрема, автор зауважив, що джерельна база цього питання досить фрагментарна (особливо українського походження), що суттєво обмежує цілісне розуміння Лоївської кампанії, оскільки про дії литовських військ існує чимало детальної інформації. Далі В. Степанков окреслив конкретні аспекти, які до сьогодення остаточно не з'ясовані. Наприклад, чи існував у Б. Хмельницького стратегічний план щодо можливої участі армії ВКЛ у війні проти Речі Посполитої у літній кампанії 1649 р.; яка чисельність української та литовської армій, що зішлись під Лоевом; особливості взаємостосунків між С. Кричевським та С. Подобайлом тощо. Залишається сподіватися, що пошуки нових джерел в архівосховищах дозволять дати відповіді на всі поставлені ученим запитання.

Своєрідним продовження попередньої розвідки є стаття **Олександра Юги** "Прийняття Я. Радзивіллою у 1655 р. шведської протекції: оцінки сучасників та мотиви гетьмана". Автор визначив, що в умовах нападу Швеції на Річ Посполиту та одночасної війни проти Московського царства, війська якої окупували Вільно, прийняття Я. Радзивіллою шведської протекції варто оцінювати як спробу зберегти власну державу, а саме ВКЛ та зміцнити її політичний вплив. Водночас, частина сучасників гетьмана вважала такий крок зрадою короля Яна Казимира та Речі Посполитої.

Хронологічно та тематично близькою до двох попередніх публікацій є стаття **Володимира Газіна** "«На зразок князівства Литовського»: перспективи включення козацької України до складу Речі Посполитої у 1658–1659 рр. (очікування та реалії)". У ній розглянуто питання підготовки та підписання Гадяцької угоди 1658 р., її зміст та причини, які завадили реалізації. На думку В. Газіна, головною причиною цього стало непримиренна позиції поль-

ської політичної еліти стосовно визнання за козацькою Україною рівних політичних прав.

У другому розділі збірника – Соціально-економічні відносини – вміщено статтю **Костянтина Хромова** "*One of the 'New City' (Shahr Al-Jadid) Copper Coin Types: Reading the Obverse Legend*". У ній ідеться про монетну справу Нового міста (Шехр ал-Джедід) у часи правління хана Абдаллаха, а безпосереднім предметом дослідження стала мідна монета другої половини 60-х років XIV ст. з арабографічною легендою. Проаналізувавши відомі на сьогодні два варіанти читання та три варіанти перекладу, дослідник запропонував власне прочитання. Для додаткової аргументації К. Хромов наводить приклади використання аналогічного фрагмента на джучидських монетах більш пізнішого часу (80-ті роки XIV ст., карбування ал-Джедід). На його думку, штемпелі монети могли бути зроблені у майстернях Криму чи Малої Азії, а потім привезені на монетний двір Шехр ал-Джедід. Автор також відмітив, що використання тексту хадису в легенді джучидських монет є новиною для джучидської нумізматики.

Третій розділ збірника – Археологія – містить дві статті. У публікації **Ігоря Старенького** та **Євгена Левінзона** "*Приватне житло другої половини XIII – початку XV ст. з археологічних досліджень у Кам'янці-Подільському по вулиці Татарській, 17/1*" підведено підсумок попередніх досліджень та розвідок. Під час проведених розкопок у 2018 р., було досліджено закритий археологічний комплекс другої половини XIII – початку XV ст. На ділянці виявлено заглиблене у материк приватне помешкання з ямою-холоднею каркасно-стовпою конструкцією. Завдяки знайденим керамічним артефактам дослідники запропонували власну типологію кераміки другої половини XIII – початку XV ст. для Подільського регіону. Крім цього, окремо проаналізовано інші знахідки: денарій Владислава Ягайла та фрагмент металевого виробу (долото?).

Особливості віднайденого пізньосередньовічного керамічного посуду у Кам'янці-Подільському більш детально дослідили **Павло Нечитайло** та **Олена Оногда** у статті "*Керамічний комплекс другої половини XIII – першої половини XV ст. з досліджень у Кам'янці-Подільському*". Усі артефакти віднайдені під час археологічних розкопок у 2017 р. на площі Польський ринок. У збережених частинах підземних та наземних споруд дослідники виявили досить значну кількість різноманітних побутових речей, які датовано другою половиною XIII – першою половиною XV ст. Усі артефакти автори систематизували за асортиментом та морфологічними ознаками. Так, у колекції найбільше горщиків, які за профілем вінець поділяються на різноманітні типи, дещо менше представлені покришки, макітри та глеки. Поодинокими є корчаги, миски-плошки та фрагменти імпортованої кераміки.

У четвертому розділі збірника – Ad Fontes – опубліковано статтю **Дмитра Ващука** "*Privilege was given to Kamianets City by Princes Yuri and Oleksander*

Koriatovych in 1374: Lists and Interpretations", яка стосується документальної спадщини князів Коріатовичів. Зокрема, у ній детально проаналізовано декілька списків відомої грамоти Юрія та Олександра Коріатовичів місту Кам'янцю на Поділлі 1374 р., які зберігаються у Державному архіві Хмельницької області у фонді № 120 "Подільський головний суд". У додатку до статті опубліковано академічний варіант тексту привілею польською мовою та переклад російською із відповідних архівних справ.

До п'ятого розділу збірника – Історіографічні розвідки – поміщено статтю **Світлани Блащук** "*Stepan Borysenok: to the Portrait of the Scientist*". На сьогоднішній день увага істориків до творчого доробку цього талановитого дослідника історії українського права Степана Борисенка практично відсутня. Тому ця публікація є досить цінною із багатьох аспектів. Зокрема, С. Блащук відтворила основні віхи біографії вченого, проаналізувала його хоч і нечисленні, але досить вагомі наукові здобутки, розглянула його епістолярну спадщину, зокрема листування із литовським дослідником А. Янулайтісом. На думку С. Блащук, зміст листів дає підстави зробити припущення про можливість існування рукописного варіанту підготовленої до друку С. Борисенком праці, присвяченої Першому Литовському Статуту (історія складання кодексу, джерела, списки).

Останній розділ збірника – Рецензії та огляди – складається із двох публікацій. **Мирослав Волощук** проаналізував п'ятирічну діяльність "*Центру Медієвістичних студій (Centrum Studiorum Mediaevalium)*", який діє від 2015 р. при Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника. **Андрій Федорук** підготував розлогий огляд колективної монографії "*Епоха Вітовта в історії України: 1387–1430. Київ: Видавництво ТОВ «Балтія-Друк», 2020. 208 с.*", яку підготували українські (Борис Черкас, Дмитро Ващук) та литовські (Альфредас Бумблаускас, Генуте Кіркене, Лорета Скурвідайте) історики.

Дмитро ВАЩУК
головний редактор